

Bárdos Judit: A kísérleti filmről

Lichter Péter: A láthatatlan birodalom. Írások a kísérleti filmről. Tudással a Jövőért közhasznú Alapítvány – Prizma Könyvek 2. Budapest, 2016, 175. oldal, 2500 Ft

Kísérleti filmek a mára megszokottá vált történet-elbeszélői sémába nem illő, ezért a film fősodrába nem tartozó filmek. A korai avantgárd filmek, a német expresszionizmus (Wiene, Lang, Pabst), a francia szürrealizmus és dadaizmus (Delluc, Epstein, Clair, Vigo, Bunuel), az orosz futuristák (Vertov) a társművészetek eszköztárából merítenek: a zenéből, a festészetből, a költészetből. Számukra a film: fény és ritmus. Néhány festő és filmrendező (Richter, Fischinger, Eggeling, Picabia, Léger) eljut a teljesen „tiszta filmig”: az absztrakt formák mozgásának és e mozgás ritmusának a rögzítéséig. A verbalitáson túli nyelvnek, „univerzális nyelvnek” tekintették a filmet. Saját perspektívájukból nézve ők fedezik fel a film igazi lehetőségeit: a látványban, a fényben, a mozgásban, a ritmusban, a montázsban rejliket. Így a film nem lehet egyfajta mondanivaló erőltetése és a manipuláció eszköze sem, és mindvégig szemben áll a hollywoodi filmiparral. A szerző a kísérleti filmet az egész filmtörténeten végigvonuló *egyik* irányzatként látta. A többnyire szerény anyagi eszközökkel készülő „kísérleti film” a független film, az underground szinonimája is, és végig része a filmről folytatott angolszász diskurzusnak.

A húszas években jelentős avantgárd film sohasem vált mainstreammá. A némafilmen belül megszületett, a hangosfilm elterjedésével általánossá vált a narratíva igénye. A film közelebb került az irodalmi és színházi hagyományhoz, eltávolodott a képzőművészetitől. A könyv a kísérleti film újabb alkotásait mutatja be, mindig filmtörténeti kontextusba helyezve. A kozmosz metaforái (James Whitney, Jordan Belson, Oscar Fischinger, Georg Lucas, Vlagyimir Kobrin) az ősfilmhez, Mélièshez és „a fény fantasztikus szépségét” megörökítő absztrakt filmhez, Stan Brackhage álmabrázolója a szürrealizmushoz, a filmidő elnyújtása (James Benning, Peter Hutton, Andy Warhol) az avantgárd némafilmek radikalizmusához, Peter Tscherkassky életműve az expresszionista montázsattrakciókhoz köthető. Peter Kubelka és nyomában a „strukturális filmek” (Clint Enns, Hollis Frampton, Ken Jacobs, Scott Fitzpatrick) az Eisensteini montázselmélet továbbgondolásai. Bruce Baillie a lírai filmhez nyúl vissza, a klasszikus városfilmet értelmezi újra *Castro street* című filmjével. A vizuális motívumok gondos megkomponálásán (hasonlóságán, ellenpontján) és a montázsra alapuló városkeresztmetszet-filmeknek több közülük van a lírához és a zenéhez, mint a dokumentumfilmhez, a tárgyiasághoz (Ruttman: *Berlin, egy nagyváros szimfóniája*, Vigo: *Nizzáról jut eszembe* – már a műfaj klasszikusainak a címe is jelzi ezt). Híres „avantgárd

beporzás” a német expresszionizmus (Wiene *Dr. Caligari*) hatása a „keretezett szubjektivitásra” és James Whitney zenei harmóniáira, a szürrealista filmeké a film noir-ra, és a Salvador Dalí által tervezett álmjeleneten keresztül Hitchcock *Elbűvölve* című pszichothrillerére. Ezeket a hatásokat a szerző (aki maga is készít kísérleti filmeket) a filmnyelvre lebontva részletesen elemzi: a kémiai roncsolást, a digitális képalkotást, az áttűnéseket, az idő-és téralkotás sajátosságait a kortárs absztrakt film legjelentősebb alakjai (Malcolm Goldstein, Phil Solomon, Jurgen Reble, Thornstein Fleisch és mások) műveiben.

A szerző szerint a kísérleti film a filmmé formálás eszközeinek egyfajta megközelítése, mely a filmművészetben mindig jelen volt és van. Ha nem is vált fősodorrá, de igen jelentős áramlat volt és az is maradt. Ez a szemléletmód lehetővé teszi, hogy ne úgy különböztesse meg a filmeket, hogy vannak „művészfilmek” és „műfaji filmek”. Nem a műfajba sorolás dönt, hanem a megformálás módja. Ha a hosszú beállításról van szó, akkor éppúgy felidézi Warhol *Alvását* (a kísérleti film prototípusa), mint Szokurov *Orosz bárkáját* (igazi, keveseknek való ”elitfilm”). Ha a fény, a színek és a zene űrszerű perspektívát keltő kezeléséről, a kozmosz metaforáiról, akkor Belson és Davis filmjeit éppúgy, mint *A csillagok háborúját* (Lucas) és az *2001: Űrodüsszeiá-t* (Kubrick). Ez a könyv nagy erénye: nem érvényesül benne a műfajok merev hierarchiája. Az ész csele azonban igen: *Az élet fája* (Terrence Malick filmje) analízise során, egybevetve azt más spirituális tudatfilmekkel (Tarkovszkij *Tükörével* például), mégis csak könnyűnek találhatik, alulmarad, és ezoterikus giccsnek bizonyul. Nem egy kategóriába sorolás következtében, hanem elemzés eredményeként.

Élet és irodalom, 2017 június 23.20. o.